

سنجش ازراه دورادله نوین حقوق دریاهاودریایی

حمیدرحمانی منشادی

استادیار،عضوهیئت علمی دانشگاه یزد

rahmani@yazd.ac.ir

عذرا خیراندیش

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت

Aerzokheirandish@gmail.com

لیلا میربد

استادیار، دانشگاه آزاد اصفهان

Leila_mirbod@gmail.com

چکیده

سنجش از دور شیوه ای نوین است که می توان در حقوق دریاها و دریایی کاربرد داشته باشد زیرا یکی از ویژگی های منحصر به فرد سنجش از دور این گونه است که می تواند داده ها و اطلاعات بصورت مستمر و منظم ذخیره کرده و در اختیار افراد قرار دهد بدین صورت که اشخاص می تواند از عکس های که وجود دارد اطلاعاتی در زمینه های مختلفی به دست آورند. در حقوق دریاها می تواند در صورتی که دو کشتی تصادم کرده باشد مقصر را شناسایی کند و باعث جبران خسارت کشتی شود. در حقوق دریایی می تواند به یاری متصدی حمل و نقل دریایی بیاید یعنی می تواند به متصدی حمل و نقل کمک کند عدم تقصیر خودش را و در نتیجه عدم جبران خسارت را اثبات کند.

واژگان کلیدی: سنجش از دور، کشتی، حقوق دریاها، حقوق دریایی

مقدمه

حقوق دریاها با دریای تفاوت دارد حقوق دریاها یکی از شاخه های حقوق بین الملل است که مربوط به روابط بین المللی دولت ها یا سازمان بین المللی در مناطق مختلف دریایی است ولی حقوق دریایی از شاخه های حقوق داخلی است که بر روابط اشخاص وکشورها در دریاها وموضوعات مربوط به دریا ناظر وحاکم است ازجمله موضوعاتی مانند حمل ونقل دریایی، بیمه دریایی وضعیت حقوقی کشتی ها وایمنی دریاها (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۴).

دریانوردی و عملیات کشتی رانی نوعاً باخطر وریسک همراه است. به زبان روشن تر خطر جزلاینفک عملیات کشتی رانی است وکسانی که به این حرفه اشتغال دارند همواره با خطر دست وپنجه نرم می کنند. وقوع سوانح وحوادثی در دریانوردی جزذات دریانوردی است واین خطرات قادرند باقدرت مخرب خود کشتی یا حتی باعث واژگون شدن کشتی دردریابه دلایل ناشناخته، برخورد کشتی به اشیای شناور در دریاها یا دوکشتی باهم تصادم کرده باشد پس باید شیوه هایی یا ابزارآلاتی نوین باشد که شناسایی کنیم که کشتی چگونه صدمه یا آسیب دیده، وچه کشتی باید جبران خسارت کند ویا بیمه ازچه راهی باید خسارت راجبران کند پس می توانیم بیان کنیم سنجش ازدور شیوه ای یا ابزارآلاتی نوین است که می تواند درحقوق دریاها ودریایی کاربرد داشته باشد.

سنجش از دور چگونه می تواند درحقوق دریاها کاربرد داشته باشد بدین صورت که اگر دو کشتی باهم برخورد کنند شناسایی مقصر کمی دشوار است برعکس تصادم درخشکی، اولاً: زیرا در اثر تلاطم امواج کشتی ممکن است جابه جا شود وصحنه تصادم تغییر پیدا کند ثانیاً: مشکلی که هست تا آمدن کارشناس باید دو کشتی در دریا صبرکنند شاید محموله در این زمان طولانی صدمه ببیند وخسارت باید صاحب کشتی جبران کند حال با بیان این مشکلات می توان گفت که سنجش ازدور این قابلیت را داردکه از صحنه ی تصادم عکس گرفته وآن را دراختیار کارشناسان قرار دهد وثابت کند کدام کشتی مقصر است وباید جبران خسارت کند زیرا سنجش ازدور داده ها و اطلاعات را به طور مستمر و مداوم در خود ذخیره کرده وازاین طریق می توانیم بگویم که سنجش ازدور این قابلیت را دارد که مقصر راشناسایی کند. ودر حقوق دریایی متصدی حمل ونقل برای اینکه مقصر نبودن خود رابه اثبات برساند باید قوه قاهره را اثبات کند که یکی از مصادیق آن درحقوق دریایی ایران مصوب ۱۳۴۳ «خطرات وحوادث یاسوانح دریا وآب های قابل کشتی رانی» است که این حوادث وسوانح دریا می تواند تصادم دو کشتی یا واژگون شدن کشتی دردریا به دلایل ناشناخته باشد که، سنجش ازدور می تواند راهی برای کمک به متصدی حمل ونقل باشد بدین معنی اطلاعات وداده ها را می توان در اختیار کارشناسان قراردهند تا بتوانند عدم مقصر بودن متصدی حمل ونقل دریایی را اثبات کند.

سوالاتی که در این مقاله می خواهیم به آن پاسخ دهیم بدین شرح است: آیا سنجش ازدور می تواند وقتی دوکشتی با هم تصادم کرده، مقصر راشناسایی کند وآیا می تواند به متصدی حمل ونقل کمک کند که بتواند به اثبات برساندعدم مقصربودن خودش را.

این مقاله به سه بخش تقسیم بندی می شود : بخش اول ؛ کلیات ، بخش دوم ؛ در حقوق دریایی ، بخش سوم ، حقوق دریاها و نتیجه گیری.

Archive of SID

بخش اول: کلیات

سنجش از دور علم جمع آوری اطلاعات راجع به یک شیء بدون داشتن تماس فیزیکی با آن است یا به عبارت است از علم و فناوری به دست آوردن اطلاعات درباره یک شیء منطقه یا پدیده از طریق پردازش و آنالیز داده های اخذ شده بوسیله یک دستگاه (بدون تماس مستقیم با شیء منطقه یا پدیده مورد مطالعه) است (حاجی زاده، نظام محله، فرزانه، رستگاری رضایی، ۱۳۹۲). عبارت دیگر چنین اطلاعاتی توسط وسایل ویژه ای بدست می آید که آن شیء را از فاصله دوری مورد سنجش قرار می دهند. سنجش از دور بطور معمول عملی ترین شیوه برای جمع آوری اطلاعات جدید (به روز) و کاملی است که برای اکتشاف و توسعه منابع طبیعی و نیز برای نظارت و حفظ محیط زیست مورد نیازی باشند. به همین دلیل است که در سالهای اخیر اطلاعات بدست آمده از طریق سنجش از راه دور بویژه از سوی کسانی که در زمینه های آموزشی، زمین شناسی، اقیانوس شناسی، هواشناسی، نقشه نگاری، حفاظت از منابع آب، کشاورزی جنگلها و منابع آنها، شیلات، اکتشافات مواد معدنی و نفت و گاز، مطالعه زیستگاههای طبیعی، مدیریت زیست محیطی، برنامه ریزی شهری، بلایای طبیعی، شبکه های نقل و انتقال، حتی صنعت جهان گردی فعالیت می نمایند، مورد استفاده واقع شده است.

علاوه بر تعریف که بیان کردیم، تعریف حقوقی از سنجش از دور از سازمان ملل متحد بیان شده است. اصل اول از قطعنامه شماره ۴۱/۶۵ مجمع عمومی سازمان ملل متحد^۱ سنجش از دور را چنین تعریف می نمایند: «سنجش کره زمین از فضا با استفاده از خواص امواج الکترومغناطیس که از اشیاء و اجسام مورد سنجش خارج می شوند، منعکس می شوند و یا با تغییراتی بازتاب می گردند، به منظور بهبود مدیریت منابع طبیعی، بهبود استفاده از خاک و بهبود حمایت از محیط زیست کره زمین.»^۲

سنجش از دور دارای مزایایی هستند که عبارتند از:

۱. Principles Relating to Remote Sensing of the Earth From Outer Space, United Nations General Assembly Resolution 41/65. Adopted unanimously by the UNGA on 3 December 1986. UN DOC. A/Res/41/65(1987).

این مجموعه اصول توسط کمیته فرعی حقوقی کمیته سازمان ملل متحد برای استفاده های صلح آمیز از فضای ماورای جو تهیه شد. در زمینه تاریخچه توسعه اصول حاکم بر سنجش از دور بنگرید به:

Diederiks-Verschoor, L.H. Ph., An Introduction to space law, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, 1993, pp62-74.

Remote Sensing Satellites.

۲- این تعریف به استفاده از سنجش از دور برای فعالیت های غیر نظامی چون مدیریت منابع طبیعی، بهبود استفاده از خاک و حمایت از محیط زیست محدود می شود. این تعریف فعالیت های دیگر غیر نظامی مانند جمع آوری خبرها در برنامه گیری در ضمن استفاده و کاربردهای نظامی سنجش از دور مانند فعالیت های شناسایی و ردیابی در تعریف مزبور گنجانده نشده است.

اطلاعاتی که از سنجش ازدوربه دست می آید نواحی وسطوح وسیعی را از کره زمین در بر می گیرد.

سنجش از دور داده ها واطلاعات بصورت مستمر ومنظم در اختیار قرار می دهد.^۳

کیفیت داده ها واطلاعات وتصاویر حاصل در سنجش ازدور به صورت مطلوب و واضح می باشد^۴.

اطلاعات بدست آمده از ماهواره های سنجش از راه دور را می توان با اطلاعات حاصل ازراه سیستم های نظیر سیستم جغرافیایی^۵ ترکیب نمود ومورد استفاده قرارداد و سنجش ازراه دور توسط ماهواره هاعملی ترین،اقتصادی ترین،موثرترین شیوه برای جمع آوری اطلاعات جدید(به روز) و کامل درزمینه منابع طبیعی کره زمین ومحیط زیست آن(آب،خاک،هوا)می باشد، بویژه ازآن جهت که موجب صرفه جوئی درزمان وهزینه می گردد(طلایی،۱۳۸۱).

حال با توضیحات که بیان کردیم می خواهیم به این نتیجه برسیم که سنجش از دور می تواند در حقوق دریایی ودریاها کاربرد داشته باشد. بدین صورت که یکی از ویژگی های که سنجش ازدور دارد می تواند اطلاعات رابه طور مستمر و دائمی ذخیره کند واین اطلاعات به یاری کارشناسان ومتصدی حمل ونقل بیاید.

3 . Remote Sensing Satellites.

۴. در اینجا لازم است که دو اصطلاح Spectral Resdution و Spatial Resolution توضیح داده شوند. Spectral Resdution اشاره

به ناحیه ای ازطیف امواج الکترومغناطیسی دارد که توسط یک سنجش گر پوشش داده می شود. Spatial Resolution نیز اشاره به

میزان جزئیات یک شی یاکوچکترین انازه آن دارد که می تواندموردشناسایی قرارگیرد. هرچند کیفیت این دو ویژگی بهترباشد، کیفیت داده ها واطلاعات وتصاویر حاصل ازآنها مطلوب تر خواهد بود.

5 . Geographical Information System .

بخش اول : حقوق دریایی

وظیفه اصلی و اساسی متصدی باربری دریایی نقل مکان و جابه جا کردن اشیا یا مسافر است که از یک بندر به بندر دیگر صورت می گیرد. ماده ۳۳۷ قانون تجارت ایران در تایید این مطلب و به معنای عام عنوان متصدی حمل و نقل را به کسی اطلاق می کند که در مقابل اجرت، حمل اشیا را برعهده گیرد. بدون تردید متصدی حمل باید اقدامات دیگری را در بندر بارگیری در خلال سفر دریایی و در بندر تخلیه به عمل آورد تا وظیفه اصلی او یعنی نقل مکان کالا به خوبی انجام شود. قصور و کوتاهی در هر یک از این وظایف می تواند مسئولیت های بزرگ و کوچکی را برای متصدی باربری در پی داشته باشد.

مسئولیت نداشتن متصدی حمل و نقل دریایی در رابطه با خسارات ناشی از علل خارجی که ماهیت قوه قهریه دارند. همان گونه که می دانیم در دعوی خسارت و اثبات ورود ضرر به زیان دیده باید بین دو عامل ضرر و فعل زیان بار رابطه سببیت وجود داشته باشد؛ یعنی باید اثبات شود که ضرر از آن فعل ناشی شده است (کاتوزیان ۱۳۶۲). به همین دلیل در بحث حمل و نقل دریایی و مسئولیت های متصدی باربری، ضرورت اثبات رابطه بین فعل متصدی حمل و زیان وارده عاملی اجتناب ناپذیر به حساب می آید.

در بند ۲ ماده ۵۵ قانون دریایی ایران مصوب ۱۳۵۴، ۹ مورد علل خارجی را بیان کرده که فقط یک مورد آن می توان توسط سنجش از راه دور به اثبات برسد و باعث شود که متصدی حمل و نقل مسئول نباشد.

ماهیت قوه قهریه

قوه قاهره یا قوه قهریه ترجمه عبارت فرانسوی فورس ماژور است که به زبان های دیگر راه پیدا کرده است و نه تنها در حقوق خصوصی، بلکه در حقوق عمومی و حتی در حقوق بین الملل عمومی نیز مورد استناد قرار می گیرد. در فرهنگ اصطلاحات حقوقی این عبارت به دو معنی عام و خاص تعریف شده است. فورس ماژور به معنی عام عبارت است از هر حادثه خارجی که غیر قابل پیش بینی و اجتناب ناپذیر باشد و مانع اجرای تعهد شود و در معنی خاص به حادثه ای اطلاق می شود که بی نام، یعنی غیر قابل انتساب به شخص معین و صرفاً ناشی از قوای طبیعی بوده، و قابل پیش بینی و اجتناب نباشد.^۷

آنچه فورس ماژور به معنی عام را از معنی خاص آن متمایز می سازد قابل انتساب بودن عمل، غیر قابل پیش بینی و غیر قابل اجتناب به شخص ثالث و متعهدله می باشد (صفایی، ۱۳۶۱). در صورتی می توان ادعا کرد که حادثه ای مصداق فورس ماژور است که عناصر چهارگانه زیر را در مجموع در خود دارا باشد:

۱. حادثه غیر قابل و غیر قابل اجتناب باشد.

6 . -Force majeure .

7. mazeau(H.L.J)_de Juglart(M)Lecons de droit civil, T,II,1er vol,Paris 1978,no 572et 573

۲. حادثه غیر قابل پیش بینی باشد .

۳. حادثه خارجی باشد.

۴. حادثه اجرای قرارداد را غیرممکن سازد. (صادقی مقدم ، 1379)

در قانون دریایی ایران از حوادثی نام برده شده است که به دلیل احراز عناصر و شرایط فوق در آنها، این حوادث را می توان مصادیق بارزی از قوه قاهره به حساب آورد و متصدی حمل را از مسئولیت معاف دانست.

در بین ۹ مورد از حوادثی که در قانون ایران وجود دارد که متصدی حمل و نقل از مسئولیت معاف می شود فقط یک مورد می تواند توسط سنجش از دور اثبات شود و متصدی از مسئولیت معاف شود بدین معنی که در دریاها خطرات زیادی وجود دارد که این خطرات جز ذات دریانوردی است مثلاً حمله ی دزدان دریایی، یا واژگون شدن کشتی در دریا، برخورد کشتی به اشیای شناور در دریا و کوه های یخی شناور در اقیانوس و تصادم دو کشتی از حوادثی است که در دریا رخ می دهد و سنجش از دور می تواند این موارد را اثبات کند.

از جمله یکی از بندهای ماده ۵۵ قانون حقوق دریایی ایران به شرح ذیل است :

خطرات و حوادث خطرناک یا سوانح دریا و آب های قابل کشتی رانی^۸

ماهیت دریانوردی و عملیات کشتی رانی نوعاً با خطر و ریسک همراه است. به زبانت روشن تر، خطر جزء لاینفک عملیات کشتی رانی است و کسانی که به این حرفه اشتغال دارند همواره با خطر دست و پنجه نرم می کنند. بنابراین، منظور از حوادث خطرناک هر نوع خطر با درجه شدت معمولی نیست، چرا که این نوع خطر در ذات دریانوردی وجود دارد؛ بلکه مقصود وقوع سوانح و حوادثی است که به لحاظ درجه خطر آفرینی به مراتب شدید تر از خطرهای است که طی سفر و عملیات کشتی رانی به طور معمول رخ می دهد. این خطرها قادرند با قدرت مخرب خود کشتی را ویران نمایند یا خسارات سهمگینی به آن وارد سازند. حوادثی نظیر برخورد کشتی به اشیای شناور در دریا و کوه های یخی شناور در اقیانوس یا واژگون شدن کشتی در دریا به دلایل ناشناخته، که ارتباطی هم با موضوع قابلیت دریانوردی کشتی ندارد، از این دست می باشند (مشهدچی، 1361). معمولاً در چنین حوادثی متصدی باربری دریایی باید ثابت کند علاوه بر اینکه حادثه غیر قابل پیش بینی بوده، به دلیل غیر قابل اجتناب و غیر قابل دفع بودن موجبات خسارت و در نتیجه ضرر و زیان به کالاهای کشتی را فراهم کرده است. (نجفی اسفاد، 1387).

بخش سوم: حقوق دریاها

حقوق سنتی دریاها بیشتر حاصل روزگاری است که استفاده از دریاها محدود بود و هدف قواعد آن، حفاظت از منافع قدرتهای دریایی محسوب می شد این قواعد نشان دادند که جوابگوی مسائل جدید نیستند و نیاز به تغییرات انقلابی و اساسی در حقوق دریاها به وجود آمد. در واقع می توان گفت که حقوق دریاها در عصر حاضر، بیشتر از تمامی دوران تاریخ دریانوردی بشر پیشرفت کرده است .

قوانین ، خواه ملی یا بین المللی ، در خلاء رشد نمی کنند ، بلکه تحت تاثیر سیاست ، اقتصاد و جغرافیای محیط واقعی اطرافشان ، که این قوانین مربوط به آنها می شود، شکل می گیرند. عملاً محتویات حقوق دریاها در هر زمان معینی بازتاب چگونگی منافع ناشی از استفاده های دریا در همان زمان است . با ظهور استفاده های جدید از دریاها و تغییر میزان اهمیت انواع استفاده های موجود ، فشارهایی برای تغییر قوانین بروز می کند. کشتیرانی و ماهیگیری تنها استفاده های مهم از دریاها تا قرن اخیر بوده است. این نوع استفاده ها همچنان حائز اهمیت هستند، اما ماهیت آنها در حال تحول است (رابین چرچیل و آلن لو، ۱۳۸۳).

در حقوق دریا مسائلی چون خطوط مبدأ، آبهای داخلی ، دریای سرزمینی و تنگه ها، مجمع الجزایر ، منطقه انحصاری اقتصادی و... وجود دارد ما موارد فوق رانمی خواهیم مورد بررسی قرار دهیم ونمی خواهیم بگویم کدام کشور باید به موضوع تصادم و خسارت رسیدگی کند ما فقط می خواهیم یک راه حلی ارائه کنیم تا بتوانیم مقصر را شناسایی و جبران خسارت کند.

سنجش از دور چگونه می تواند در حقوق دریاها کاربرد داشته باشد بدین صورت که اگر دو کشتی باهم برخورد کنند شناسایی مقصر کمی دشوار است برعکس تصادم در خشکی ، اولاً زیرا در اثر تلاطم امواج کشتی ممکن است جابه جا شود و صحنه تصادم تغییر پیدا کند ثانیاً مشکلی که هست تا آمدن کارشناس باید دو کشتی در دریا صبر کنند شاید محموله در اثر این زمان طولانی صدمه ببیند و خسارت باید صاحب کشتی جبران کند حال با بیان این مشکلات می توان گفت که سنجش از دور این قابلیت را دارد که از صحنه ی تصادم عکس گرفته و آن را در اختیار کارشناسان قرار دهد و ثابت کند کدام کشتی مقصر است و باید جبران خسارت کند زیرا سنجش از دور داده ها و اطلاعات را به طور مستمر و مداوم در خود ذخیره کرده و از این طریق می توانیم بگویم که سنجش از دور این قابلیت را دارد که مقصر را شناسایی کند. حتی بیمه ها هم می توانند از این روش استفاده کنند

نتیجه گیری

بهره برداری از سنجش از راه دور منافع اجتماعی، علمی و اقتصادی را برای ملتهای جهان به همراه داشته است. سنجش از راه دور بویژه اطلاعات جدید به روز و کامل و بطور مستمر ارائه می دهد و موجب کاهش هزینه های جمع آوری اطلاعات و داده ها در زمینه سطح کره زمین و منابع شده است و سنجش از راه دور برای همه کشورهای جهان، قطع نظر از میزان توسعه اقتصادی، اجتماعی، و فنی آنها، مورد استفاده واقع گردیده است.

به این نتیجه می رسیم که سنجش از دور روش نوینی است که می تواند در حقوق دریاها و دریایی کاربرد داشته باشد این روش باعث می شود که در حقوق دریایی متصدی حمل و نقل با این روش نوین عدم مسئولیت خودش را به اثبات برساند و در حقوق دریاها وقتی دو کشتی باهم تصادم کردند کارشناس از این طریق می تواند اثبات کند که کدام کشتی مقصر است و باید جبران خسارت کند.

منابع

- ۱- حاجی زاده، عبدالحسین ؛ نظام محله ، محمدعلی ؛ فرزانه، سعید؛ رستگار، عبدالمطلب؛ سید رضایی ، هدا ، ۱۳۹۲ ، مبنای سنجش از دور مایکروویو (تداخل سنجی راداری)، چاپ اول ، کتابهای دانشگاهی آموزشی تحقیقاتی ورنال
- ۲-رابین چرچیل و آلن لو، ۱۳۸۳، حقوق بین الملل دریاها ترجمه دکتر بهمن آقایی، چاپ دوم، تهران، انتشارات گنج و دانش
- ۳-صادقی مقدم ، محمدحسن، ۱۳۷۹، تغییر در شرایط قرارداد، چاپ سوم، نشر دادگستر
- ۴-طلایی ، دکتر فرهاد، ۱۳۸۱، حقوق بین الملل کاربردی ، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد
- ۵-ضیائی بیگدلی ، محمدرضا، ۱۳۸۴، حقوق بین الملل عمومی ، چاپ بیست و دو ، تهران ، گنج دانش
- ۶-کاتوزیان، دکتر ناصر، ۱۳۶۲، حقوق مدنی ، ضمان قهری_مسئولیت مدنی ، چاپ دوم ، تهران ، انتشارات مجد
- ۷-مشهدچی، مجید، ۱۳۶۱، کشتی رانی و حمل و نقل دریایی، انتشارات کشتی رانی جمهوری اسلامی ایران
- ۸-نجفی اسفاد، دکتر مرتضی ، ۱۳۸۷، حقوق دریایی بر پایه قانون دریایی ایران و مقررات بین المللی دریایی، چاپ دوم ، انتشارات تهران

مجلات فارسی

- ۱-صفایی، سیدحسین «قوه قاهره یافورس ماژور»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین المللی، شماره ۳، سال ۶۴.